

ШАХИ ТА ШАШКИ В ЄЛИСАВЕТГРАДІ: МИХАЙЛО ГОНЯЄВ І ОЛЕКСІЙ СУЕТІН

Гоняев был творческой личностью и во всем, за что бы не брался, достигал многого.

А. Мамонтов, Г. Рудницкий.

Много знаний унес с собой в могилу этот высокоодаренный человек. Д. Саргин.

Обдарованість цієї людини, яка не мала вищої освіти (!), вражає: юрист (адвокат, приватний повірений), журналіст та літератор; шахіст, історик і теоретик гри в шахи та шашки, музикант; досконало володів німецькою, англійською та французькою мовами, які вивчив самостійно.

Михайло Костянтинович Гоняєв (1849-1891) народився в Сімферополі в родині архітектора; потроху жив, навчався і працював в Одесі, Петербурзі та Москві, а помер у Херсоні в психіатричній лікарні. Однак більшу частину свого короткого життя Михайло Костянтинович провів у Єлисаветграді (а це 15 років!). Тут йому працювалося напроцуд плідно і більш-менш спокійно.

До нашого міста Гоняєв потрапив за таких обставин. У 1867 році після закінчення Херсонської гімназії юнак вступає на природничий факультет Новоросійського університету в Одесі (як показав час, вибір майбутньої професії був помилковим), починає співробітничати в газеті „Одесский вестник”. Через рік Михайло переїздить до Петербурга, де продовжує навчання на природничому факультеті столичного університету, одночасно підпрацьовує репортером у ліберальній газеті „Санкт-Петербургские ведомости”, спеціалізуючись на земських питаннях. У 1869 році 20-річний студент одружується. А 4 січня 1870 року у молодого подружжя народився первісток ? син Олександр, який присвятив своє життя педагогічній діяльності.

Після третього курсу Гоняєв полишає університет і в червні 1870 року знову опиняється в Одесі. Тут йому обіцяли посаду головного співробітника „Одесского вестника” з перспективою стати редактором і видавцем цього часопису. Проте не так сталося, як гадалося. Несподівано помер редактор „Одесского вестника” М.П.Сокальський, який умовив Гоняєва повернутися, і видання перейшло до іншого власника.

Отоді, залишившись без роботи, Михайло Костянтинович і прийняв пропозицію одного з кращих одеських адвокатів М.П.Комаровського спробувати себе на ниві юриспруденції. Після року стажування разом із своїм наставником він потрапляє в Єлисаветград. У нашому місті Гоняєв, займаючи посаду приватного присяжного повіреного при Єлисаветградському окружному суді, зарекомендував себе як талановитий адвокат і правознавець. Він брався за складні й запутані справи і завжди вигравав їх.

Більше того, у 1881 році Гоняєв видав у Єлисаветграді ґрунтовну працю (понад 400 сторінок) „Гражданский процесс в мировом суде”. Відомий одеський дослідник Григорій Зленко в газеті „Одесский вестник” за 7.11.1887 року виявив дуже цікавий відгук на монографію Михайла Костянтиновича: „...Специальные юридические журналы обратили внимание на книгу, похвалили ее и... вскоре забыли. Полежала она несколько лет в одном из книжных магазинов Елисаветграда и, не дождавшись покупателей, пошла "на пуды". Но вот в текущем году выходит труд под названием "Опыт комментария к уставу гражданского судопроизводства" К.Анненкова - и книга эта пользуется колоссальным успехом. Первый тираж исчезает в течение месяца, быстро раскупают и второй тираж. Книга эта в кругу юристов считается очень интересной - посему каждый юрист спешит запастись ею.

Но любопытно и то, что на любой попавшейся странице встречается фамилия Гоняева: так говорят известные процессуалисты Гоняев и Малышев; так говорят Гоняев и Победоносцев; по справедливым замечаниям сената и Гоняева и т.д.”.

Аби книга Гоняєва побачила світ у Москві чи Петербурзі, а не провінційному Єлисаветграді, то доля автора могла скластись по-іншому. Це чудово розумів сам Михайло Костянтинович, наголошуючи в листах до приятеля: „Не то бы еще сделал, если бы жил в Петербурге или Москве”.

В Єлисаветграді 26.11.1873 року в подружжя Гоняєвих народився син Олексій, про якого відомо, що у 1900 році він закінчив Петербурзький інститут інженерів залізничного транспорту.

А ще дослідники життя і творчості Гоняєва Олександр Мамонтов і Григорій Рудницький відзначають: „В 1876 году М.К.Гоняева избирают старшиной Елисаветградского общественного собрания, куда он часто ходил играть в шахматы. В библиотеке клуба, считавшейся лучшей в городе, он составил каталоги и пожертвовал для нее часть своих книг. Тогда же пришло увлечение музыкой. За короткий срок Михаил Константинович овладел игрой на рояле и выступал на местных благотворительных вечерах и концертах”.

Вкотре можна висловити жаль з приводу втрати будівлі Єлисаветградського Громадського Зібрання – видатної пам'ятки історії, весь фасад якої можна було б заповнити меморіальними дошками. Як повідомляється в „Историческом очерке г. Елисаветграда” (1897), засноване у 1867 році Єлисаветградське Громадське Зібрання (ЄГЗ) у перші два роки для своєї діяльності наймало приватні будинки на вулиці Перспективній, допоки купець Дашевський у 1869 році не спорудив для нього спеціальне помешкання на Двірцевій вулиці. У 1872 році ЄГЗ викупило у Дашевського будинок і наступного року добудувало другий поверх, в якому розмістили клуб і першу в Єлисаветграді громадську бібліотеку.

Саме у цьому приміщенні аматорським гуртком Івана Тобілевича у 1875 році вперше були виконані „Вечорниці” П.Ніщинського, в 1913 році експонувалася Перша міська художня виставка; виступали видатні актори, співаки і музиканти.

У радянські часи тут працював театр російської драми ім. Кірова, потім Палац культури ім. Жовтня. Ця надзвичайно прикра подія ? загибель будівлі Єлисаветградського Громадського Зібрання ? сталася уже в часи незалежності.

Тепер ми знаємо, що завсідником ЄГЗ був і Михайло Гоняєв, роль якого в історії вітчизняних шахів та шашок важко переоцінити. Уже згадані нами автори нарису про Гоняєва А.Мамонтов і Г.Рудницький підкреслюють чим іще, крім юриспруденції, займався в Єлисаветграді Михайло Костянтинович: „...Главное ? кропотливая работа в области теории, истории и библиографии шахматной и шашечной игр. Его достижения здесь поистине поразительны: целый ряд обстоятельных исследовательских трудов, активнейшее участие в большинстве периодических изданий того времени, имевших шахматно-шашечные отделы, создание этюдов и этюдных окончаний и т.д.”

У 1875 році накладом 500 примірників у єлисаветградській друкарні А.Гольденберга був надрукований переклад німецького шахового підручника А. Гебелера „Правила шахматной игры между двумя, тремя и четырьмя игроками”, виконаний Гоняєвим і доповнений його нарисом „Шахматы в России” – першою в Російській імперії працею з історії вітчизняних шахів; навів 27 партій кращих російських шахістів. Живучи в Єлисаветграді, Гоняєв друкувався в „Шахматном листке” (зокрема стаття „Теория шахматных задач”, 1877) та „Шахматном вестнике”, де було опубліковано оповідання „Заповеди Каиссы” (1886). В Єлисаветграді Гоняєв написав „Очерк истории игры в шашки”(1884) та інші праці. Першим упорядкував правила та опублікував „Устав шашечной игры” в журналі „Радуга” (1884).

У 1888 році Гоняєв нарешті переїздить у Москву, влаштовується працювати в солідну столичну газету. Він сповнений планів та задумів, але, як швидко з'ясувалося, то була фатальний крок. Михайло Костянтинівич не зумів пристосуватися до нових умов існування; стався конфлікт з редактором газети, внаслідок чого йому довелося розпрощатися з виданням.

Депресія загострила симптоми важкої душевної хвороби, успадкованої від діда. Напередодні 1889 року Гоняєв потрапляє до психіатричної лікарні. Тут він пробув декілька місяців, поки хвороба не відступила. Михайло Костянтинівич повертається в Єлисаветград, де йому працювалося легко й натхнено, навесні 1890 року, але одужати йому вже не судилося. Так трагічно закінчилося життя людини, яка напрочуд багато зробила для розвитку та популяризації шахів і шашок у Російській імперії. І сталося це у нашому Єлисаветграді!

У видатного російського письменника Володимира Набокова (1899-1977), який всерйоз захоплювався шахами і присвятив цій грі низку поетичних та прозаїчних творів, є дивовижний вірш „Шаховий кінь”, фінал якого у мене особисто асоціюється з хворобою та смертю Гоняєва у психіатричній лікарні:

И потом, в молчании чистой палаты,
куда черный король его увел,
на шестьдесят четыре квадрата
необъяснимо делился пол.
И эдак, и так — до последнего часа —
в бредовых комбинациях, ночью и днем,
прыгал маэстро, старик седовласый,
белым конем.

Готуючи цей нарис подумав, невже перебування Михайла Костянтинівича у місті Святої Єлисавети пройшло безслідно і серед уродженців Єлисаветграда немає видатних шахістів? А таки є! Це - Олексій Степанович Суєтін (1926-2001). І був він не тільки шахістом, а й, продовжуючи справу Гоняєва, став видатним шаховим теоретиком і літератором. Народився Суєтін 16 листопада 1926 року в м. Зінов'євську в родині лікаря, великого шанувальника шахів. Це перейменування Єлисаветграда, по великому рахунку, так і не прижилося. Багато міських закладів, зокрема природничо-історичний музей навіть у 1933 році користувалися печатками, на яких зазначалося: „м.

Зінов'євське (був. Єлисавет) на Одещині”. Захоплення шахами хлопець успадкував від батька. У нашому місті Суєтіни мешкали до 1941 року, потім були евакуйовані у Красноярськ. Після війни Олексій жив у Тулі, де в 1948 році закінчив механічний інститут, потім у Мінську та Москві. Олексій Степанович став одним з кращих шахістів СРСР (а радянська шахова школа була найсильнішою в світі). Він - учасник та призер 10 чемпіонатів СРСР. Переможець молодіжного чемпіонату світу (1953) у складі збірної СРСР. Двічі чемпіон Спартакіади народів СРСР (1972, 1975). Суєтін виграв 10 міжнародних турнірів, за що у 1965 році був удостоєний найвищого звання у шахах - міжнародний гросмейстер. На злеті шахової кар'єри на початку 1970-х років Олексій Степанович переключався на тренерську роботу і літературну діяльність. З 1965 року він ? шаховий коментатор Центрального телебачення та оглядач газети „Правда”.

У 1963-1971 та 1979-1980 р.р. Суєтін - тренер та секундант чемпіона світу Тиграна Петросяна у матчах за світову корону проти Михайла Ботвинника. Заслужений тренер РРФСР (1984). Заслужений

працівник культури РРФСР (1987). Наш земляк - автор понад 40 книг з теорії і методики шахів, які визнано класичними: „Основы общей теории современного шахматного дебюта" (1958), "Как играть дебют" (1960, 1965, 1981, 2001, 2004), "Середина игры в шахматной партии" (1961), "Основы теории шахматного дебюта" (1962), "Избранные партии - 1947-1966" (1969), "Лаборатория шахматиста" (1972, 1978), "Дебют и миттельшпиль" (1980), "Путь к мастерству" (1980), "Испанская партия" (1982), "Французская защита" (1983) та ін. Майже всі ці праці перекладено і видано в Німеччині та Англії. Крім того, Суєтін - автор монографій про видатних радянських шахістів: М.Ботвинника, Т.Петросяна, П.Кереса, М.Бронштейна та ін. У 1996 році в швейцарському місті Бад-Лібенцелі Олексій Степанович зробив собі подарунок до 70-річчя, ставши чемпіоном світу серед «сеньйорів» (шахістів-ветеранів).

Існує певний краєзнавчий канон. Всі, хто пише про видатних земляків, як правило, закликають якимось чином увічнити їх пам'ять: спорудити бюст, встановити меморіальну дошку, назвати вулицю, присвоїти ім'я... У переважній більшості випадків на ці побажання ніхто уваги не звертає. Особисто я пересвідчився, що це дійсно так, коли писав про нашого всесвітньо відомого земляка – художника Івана Похитонова, на честь якого названо вулицю у бельгійському місті Льєж. Все більше й більше запитань викликає нинішня процедура присвоєння звання „Почесний громадянин міста”. Так ми вже влаштовані: радше увічнимо самих себе чи своїх сучасників, аніж видатних попередників. І все ж висловлю пропозицію: а чому б не заснувати в нашому місті традиційні турніри: з шахів пам'яті Олексія Суєтіна та з шашок пам'яті Михайла Гоняєва?

Володимир Босько